

מאה שנה להתיישבות הראשונה בנגב - בערד

100 שנה לרכישות קרקע בנגב על-ידי אוסישקין בנגב ולהתיישבות הראשונה של חיילים יהודים משוחררי הצבא הבריטי בערד. המכשולים הצפויים: מים ורישום חוקי של רכישות הקרקע

עובר דרך בארות הנמצאות בנגב המערבי (אזור ניר עם) ומסיים עם פתרון רב שנתי - **הולכת מי הצפון לנגב.**

סכירת מים נראתה לו כצעד חשוב ביותר והוא הביא את דוגמת הסכר שבנה מושל סיני ג'רויס בקדש ברנע (108 ק"מ דרומית לבאר-שבע) והצליח בעזרת מי השיטפונות לגדל כבר בשנת 1926 תמרים, אשכוליות, לימון, תפוז, גואיבה, גפנים ובצדס חיטים ושעורים בהשקאה וערוגות של ירקות שונים. מכאן, אין שום מניעה לחזור על ניסיונות אלה בנגב.

המוסדות הלאומיים סירבו לקבל את ההצעות הללו ועד ראשית שנות השלושים פסקה עבודת הרכישה הגדולה שם, אם כי פה ושם נעשו עסקות של תקיעת יד בלא רישום בטאבו. לאחר מסקנות "ועדת פיל" משנת 1937, שהציעה גבולות מצומצמים למדינה היהודית העתידית, שינה אוסישקין את עמדותיו ותבע מהקק"ל לרכוש קרקעות מעבר לגבולות אותן הציעה הוועדה ובעיקר לרכוש גושים גדולים של קרקע בנגב. תמיכתו הנלהבת של אוסישקין להתיישב במהירות בנגב הצפוני הביאה בסופו של דבר להקמתו של היישוב העברי הראשון ביולי 1939 - קיבוץ "נגבה".

להתיישבות בדרום הארץ. המשוחררים חופרים באר ומבקשים מים בתל-ערד. במקביל מתרחשות תופעות נוספות המקרבות לכאורה התיישבות בנגב: פועלים עבריים מתקבלים לעבודה במשתלת הצבא הבריטי בבאר-שבע; קבוצת פועלים מירושלים מבקשים אחוזה (אתר התיישבות) בעוגיה אל חפיר. בשנים תרצ"ג-תרצ"ז נרכשו בחוזים ובקושאנים כמאה אלף דונם, ליד באר-שבע, עסלוג, חזאלה ובמרכז הנגב, בסביבות גרין. מודדים עברים מדדו, טרקטורים עבריים חרשו, ואנשי מדע עבריים חקרו את אפשרויות ההשקאה. אולם, הפעילות הקדם התיישבותית הזו לא צלחה להקמת ישוב קבע בנגב עד 1939.

הולכת מי הצפון לנגב לאחר מסקנות "ועדת פיל" משנת 1937, שהציעה גבולות מצומצמים למדינה היהודית העתידית, שינה אוסישקין את עמדותיו ותבע מהקק"ל לרכוש קרקעות מעבר לגבולות אותן הציעה הוועדה

משה סמילנסקי, איש רחובות ורוכש קרקעות בדרום, סבר לעומת אוסישקין כי אין להפסיק מאמצי רכישת הקרקע בנגב אך יש להמשיך במציאת פתרונות להולכת מים לנגב. לדעתו האפשרויות מגוונות: החל ממשיכת מים מהרי חברון,

ישראל בלבד, התקבלה לבסוף בקונגרס הציוני השביעי ב-1905. באותה עת כתב את "הפרוגרמה שלנו". חוברת שתרמה להתעוררות לפעולה מעשית ולהתיישבות בארץ, ובו הונחו היסודות לזרם "הציונות הסינתטית", שעיקרה שילוב בין פעילות מעשית לפעילות מדינית כדי להגשים את הציונות בארץ-ישראל.

כארבע שנים לאחר עלייתו לארץ, נבחר לראש הקרן הקיימת לישראל, תפקיד שמילא עד יום מותו.

במסגרת זו פעל במרץ לגיוס כספים לרכישת קרקעות להתיישבות יהודית במפרץ חיפה ובעמק חפר, בעמק בית שאן ועוד.

יחסו לקרקעות הנגב
עד להחלת המנדט הבריטי על ארץ ישראל, סבר אוסישקין כי יש לרכוש בראש וראשונה את קרקעות צפון הארץ שנראו אז דשנות ובעלות מקורות מים.

בראשית העלייה השנייה אוסישקין, רופין וחנקין הגו תוכניות של חדירה ישובית לנגב; מייסדי פתח תקוה, מייסדי תל אביב, "אגודת ישראל", יק"א מגרמניה שהיו עירונים לכל דבר, חשבו על רכישת קרקעות באזור רפיח ואל-עריש אך עד שהרכישות נרשמו כחוק הגיעה תקופת שלטון העות'מנים לסיומה. לאחר הכרזת בלפור ובתום מלחמת העולם הראשונה מבקשים משוחררי הגדוד העברי אתר

בחודשים אלו, מלאו 100 שנה לפעילותו של מנחם אוסישקין בנגב ולהתיישבות הראשונה של חיילים יהודים משוחררי הצבא הבריטי בערד - התיישבות שכשלה לאחר 9 חודשים בלבד. פעילותו של אוסישקין וההתיישבות שזורות זו בזו לא רק בגלל התאריך 100 שנה שאנו מציינים אלא את התייחסות המוסדות המיישבים והלאומיים לחשיבות הנגב, לאמצעים הדלים שעמדו לרשותם בכל הקשור לניסיונות חקלאיים ומקורות מים ושמירת הזכות להתיישבות בנגב כקלף בפוליטי בדיונים עם הוועדות הבריטיות (בעיקר עם הוועדה המלכותית, ועדת פיל, בשנת 1937) וכן יותר מאוחר במהלך שנות הארבעים ובדיונים באו"ם לקראת הכ"ט בנובמבר 1948, כלומר הכרזת המדינה.

בשנת 1902 נבחר אוסישקין, באספה הכללית של "חובבי ציון" שהתקיימה באודסה, להיות ראש הוועד שיעסוק ברכישת קרקעות בארץ ישראל ומכירתן לאנשים פרטיים (בהמשך "חברת גאולה" שנוסדה למטרה זו בשנת 1904). כלומר, כבר בשלב זה, ראה אוסישקין את היעד המרכזי של "ההסתדרות הציונית" - רכישת קרקעות בארץ ישראל. כאשר התפרסמה "תוכנית אוגנדה" ביוזמתו של הרצל, עמד אוסישקין בראש מתנגדיה ונאבק כדי לסכלה. קריאתו להתיישבות יהודית בארץ

המשך בעמ' 10

המשך בעמ' 10

ססו שנה לניסיון ההתיישבות בערד

בכל השטח לא נצפה אפילו מבנה אחד והבעיה החמורה שנתקלו בה לדעתם הייתה המחסור במים

הולכת מים בצינורות מבארות עמוקות, אזור ניר עם. כפי שנאמר בינתיים בערד, המלצותיו של זגורודסקי לא התקבלו, התקציב אזל ולאחר 4 חודשים עזבו חברי הקבוצה את המקום. חברי הקבוצה הספיקו בתקופה קצרה זו לזרוע מספר זני חיטה ושעורה ולגדל קצת צמחים.

"הוועד" ביקש להתיישב באזורים אחרים אך ד"ר סירב והותר להם לנסות ולקדוח במשך שנה נוספת. במאי 1923 נכתב תזכיר למזכיר הממשלה החדש גילברט קלייטון בדבר חידוש העבודות בערד אך הלה סירב לכך לחלוטין. לניסיון ההתיישבות הייתה השפעה בשני תחומים האחד, הוברר שהאדמיניסטרציה הבריטית בארץ נוהרה מלתת ליהודים (בהחכרה, מכירה) קרקעות מתוך חשש של התנגשות ועימותים צפויים בשל כך עם הערבים והבדואים והשנייה, שחלום ההתיישבות בנגב המזרחי והצפוני יידחה עד שתיפתר שאלת המים אם בקידוחי עומק או אם בדרך של העברת מים מהצפון.

מתברר כי שני הגורמים החשובים ביותר שאמורים היו לאפשר התיישבות בנגב היו: מציאת מקור מים שיאפשר חקלאות אינטנסיבית ויצירת מסורת חוקית לרישום קרקע בטאבו של רכישות מדיי הבדואים. רק ששני גורמים אלה נפגשו בשלהי שנות השלושים ובראשית שנות הארבעים - התאפשרה מציאות חדשה שעל אף המגבלות שהטיל משטר המנדט, צמחה ועלתה התיישבות חקלאית בנגב. ב-1961, חזורי רוח ציונית וחזון הפרחת השממה, הגיעו למקום קבוצת מהנדסים ואנשי מקצוע, בראשותו של לובה אליאב, שמונה למנהל חבל ערד הראשון. בנובמבר 1962, לאחר גיבוש תכנית אב מפורטת לעילא, הוקמה ערד.

"לוועד" אישור רשמי להתיישבות בערד. ב-31 בינואר התקיימה פגישה מכרעת בעניין ערד שבה הוברר כי ממשלת המנדט מבקשת להגביל את בקשת "הוועד" ל-80 מתיישבים בלבד והחכיר להם רק 16 אלף דונם. משא-ומתן קשוח בו השתתפה גם ינאית הביא לסיכום הבא: הקרקע תוחכר "לוועד החיילים המשוחררים" ל-99 שנה ויוחל בקידוחים על חשבון הממשלה וכן יוחל בעלייה למקום תוך חודשים אחדים. קבוצת "אחוזה"

שני קידוחים שעשתה, אחד לעומק של 31 מטר והשני למטרים ספורים בלבד, נכשלו משום שהציוד היה פגום

בחודש מרס 1922 החלה קבוצת "אחוזה" לקדוח באר ראשונה בתקציב של 800 ליש"ט שהזרים ד"ר. הקבוצה שהתה כ-4 חודשים באוהלים ליד התל אך שני קידוחים שעשתה, אחד לעומק של 31 מטר והשני למטרים ספורים בלבד, נכשלו משום שהציוד היה פגום (נתרם מקבלן יהודי). החבורה נזקקה נואשות לציוד חדיש לקידוחי עומק. ד"ר זגורודסקי שהוזעק למקום קבע שהבריטים טעו כשהשוו בין באר-שבע לערד והמים ליד התל ימצאו רק בעומק גדול בהרבה - בין 60-80 מטר. ציוד חדיש ומתאים לא נמצא והעבודה הופסקה.

כישלון חרוץ - אך גם לקח לעתיד הוברר שהאדמיניסטרציה הבריטית בארץ נוהרה מלתת ליהודים קרקעות מתוך חשש של התנגשות ועימותים צפויים בשל כך עם הערבים והבדואים

רק בשלהי שנות הארבעים חזרה התנועה הציונית לנגב המערבי והדרומי עת הקימה תחילה את שלושת המצפים (1943) ולאחר מכן את 11 הנקודות (1946) שהתבססו על

במאי 1921 מתחיל מאמץ לרכישת "קרקעות הגיפתליק" (קרקעות המדינה) באזור תל-ערד. החל מו"מ עם הממשלה, נעשו ניסיונות לגיוס כספים בארצות הברית והוכנו קבוצות התיישבות. לאזור ערד נשלחה וועדה בראשות יי בן-צבי, והצטרפו אליה רחל ינאית ואסף גרזובסקי כאגרונומים. המשלחת יצאה רכובה מחברון ולאחר כמה שעות הגיעה לתל-ערד. בתזכירו לנציב העליון תיאר בן צבי את האזור כמישור של 40 קמ"ר (42 אלף דונם) שברובו מעובד על-ידי פלאחים הבאים מחברון וקצתם בידי שבטי הבדואים. הקרקע היא במעמד גיפתליק (כלומר שייכת לסולטן) משום שהשליט הטורקי החרימה לאחר ששבטים בדואים ופלחים מאזור יטה התקוטטו ביניהם וכ-50 איש נהרגו משני הצדדים.

בכל השטח לא נצפה אפילו מבנה אחד והבעיה החמורה שנתקלו בה לדעתם הייתה המחסור במים. משום כך קבע בן-צבי, אין באזור זה אף יישוב קבע. מים ניתן להשיג בכרמל, הנמצאת כ-3 שעות רכיבה וכן בבורות אגירה בחירבת קריתין. סומנה באר קטנה נובעת בודי אל-מלח, המצוי 10 ק"מ דרומה מהתל. בחודש מרס 1922 החלו 10 מתיישבים מקבוצת "אחוזה" בהנהגתו של יעקב פרוז'נסקי לקדוח באר ראשונה בתקציב של 800 ליש"ט בן-צבי הצליח לגייס 20,000 ליש"ט בעת התכנסות הקונגרס הציוני אך תקוותו לתרומה גדולה מהברון רוטשילד ומיק"א נכזבה.

במחצית ספטמבר פנה נציג "הוועד" פלר אל המחלקה להתיישבות בבקשה להמליץ על שני מהנדסים לצורך התחלת קידוחים בערד וזאת על-פי הסיכום בין רחל ינאית ואיש המנהל הבריטי הבכיר ד"ר. מבחינתו יש להקנות לבקשה דחיפות משום שבימים הקרובים הממשל ייתן